

JULIUS ZEYER

26. 4. 1841 – 29. 1. 1901

*„Staré ideály každá doba přetvařuje
dle povahy a touhy své, dle své cítěné potřeby.“*

Mezi výrazné představitele české literatury poslední čtvrtiny 19. století patří bezesporu Julius Zeyer. Narodil se v Praze 26. dubna 1841 v rodině velkoobchodníka s dřevem. Otec byl původem Francouz, matka pocházela z pražské německo-židovské rodiny. Zeyer se narodil do jazykově německého prostředí. Že se stal později českým básníkem, za to vděčí své matce, která ho nechala učit češtině, a své české chůvě, která v něm svými pohádkami, pověstmi, písněmi a říkadly vzbudila zájem o českou minulost. Julius měl jako nejmladší syn (měl ještě tři bratry a tři sestry) převzít rodinný podnik. Studoval tedy německou reálku a krátce i pražskou techniku (do roku 1861). Pak jej matka (otec zemřel, když bylo Juliovi deset let) poslala do Vídně, aby se vyučil tesařem a seznámil se s chodem obchodní firmy. V roce 1862 se vydal na zkušenou do Německa, Švýcarska a Francie. Ale už na této cestě se více zajímal o umění a literaturu než o obchod. Stále více zjišťoval, že se nehodí do praktického života. Vzepřel se tedy vůli rodiny a po návratu do Prahy se rozhodl složit maturitní zkoušku na gymnáziu, aby mohl dále studovat na některé zahraniční univerzitě. Protože neuspěl z matematiky, začal soukromě studovat klasické jazyky a jako mimořádný posluchač pražské univerzity filosofii, estetiku a staré kultury.

Od roku 1874, kdy začal vycházet časopis Lumír, se stal jeho významným příspěvovatelem. Seznámil se s J. V. Sládkem a Jaroslavem Vrchlickým. S lumírovci ho pojila snaha zpřístupňovat základní hodnoty jiných literatur českým čtenářům, touha prolomit národní izolaci českého písemnictví kontaktem se zahraničními literárními proudy, volba látek ze světových kultur a také ideál umění jako hodnoty povznesené nad každodenní život měšťácké společnosti. Zeyer miloval Čechy, ale nesnášel malost české společnosti a svým dílem chtěl povznést národní sebevědomí. Poměry doma ho vyháněly na cesty do ciziny. Navštívil několikrát Itálii, Švédsko, Tunis, Řecko, Španělsko, opětovně Francii, byl pětkrát v Rusku, z toho dvakrát (v letech 1873 a 1880-1881) jako vychovatel ve šlechtických rodinách, poznal též Chorvatsko a Slovinsko. Z finančních důvodů přijal v roce 1882 místo společníka u hraběte Harracha v Želči a s jeho synem opět pobýval v zahraničí, hlavně v Německu, Holandsku, Belgii a Rakousku. Ze všech svých cest spěchal domů do Prahy. Zde žil až do roku 1876

v rodném domě v Mariánské ulici. Když matka z finančních důvodů "bílý dům ve staré zahradě" (jak ho popsal v krásné básni) prodala, přestěhoval se s ní do vilky v Liboci. Zde se v blízkosti obory Hvězda cítil dokonale šťastný, zde také napsal svůj cyklus básní o slavné české minulosti **Vyšehrad**. Když matka roku 1881 zemřela, necítil se v Liboci dobře a vrátil se do Prahy, kde bydlel v krásném bytě na Vinohradech. Zbytky rodinného jmění, honoráře a nakonec i utajená pomoc mecenáše Josefa Hlávky dovolily Zeyerovi žít bez pravidelného zaměstnání a bez větších existenčních starostí. Umožňovaly mu časté studijní cesty po Evropě, sbírání starožitností a vzácných knih. V Praze nikdy dlouho nevydržel. Všechno své neklidné poznávání světa a západních a východních kultur pak hleděl zúročit ve prospěch české kultury a národního písemnictví.

Od roku 1885 se v Zeyerovi stále více stupňovala nespokojenost s českou politikou i společenským životem, sílil odpor k velkoměstskému prostředí a duševní vyčerpanost ho málem přivedla k sebevraždě. Toužil po klidu, a tak se roku 1887 přestěhoval do Vodňan, kde žil celých dvanáct let v domě U čápů, z něhož časem vytvořil malé starožitnické a orientální muzeum. Našel zde dobré přátele, spisovatele Otakara Mokrého a Františka Heritese. Mimo ně se přátelsky stýkal a vedl rozsáhlou korespondenci s J. V. Sládkem, Vojtou Náprstkem (jehož sbírky mu jako spisovateli poskytly nejednu inspiraci), sochařem Františkem Bílkem, sestrami Kalašovými, malířkou Zdenkou Braunerovou, stavitelem Josefem Hlávkou, malířem Antonínem Chittussim, polským spisovatelem Zenonem Przesmyckým a dalšími.

Na počátku devadesátých let procházel Julius Zeyer hlubokou osobní krizí. Rozešel se s lumírovci, odmítl vstup do České akademie, umělecky se cítil nedoceněn a nepochopen a ani osobní život se mu moc nepovedl. Jeho celoživotní láska, dcera anglického průmyslníka Anna Marie Stoneová, se kterou se seznámil v roce 1874 ve Varnsdorfu, se provdala do Londýna a se Zeyerem se viděli v cizině jen zřídka. Stala se však předobrazem ideálních, čistých hrdinek (např. v dílech *Miss Olympia*, *Jan Maria Plojhar*, *Troje paměti Víta Choráze* aj.) Na sklonku století se Zeyer také stále více zabýval otázkami víry. Roku 1896 se sblížil s Katolickou modernou a začal publikovat v jejím časopise. Zeyer, který celý život hledal ideální svět, ideální hrdiny, krásu a ideální city, a žil přitom ve světě, který ho znechucoval a odpuzoval svou přizemností, našel nakonec vykoupení v hluboce procítěné víře. V roce 1900 se přestěhoval, už nemocen, do Prahy. Nejdříve k Josefu Hlávkově, později do bytu své sestry Heleny, kde 29. 1. 1901 zemřel. Byl jako první pohřben na vyšehradském Slavíně.

Svoji literární dráhu začal Julius Zeyer drobnými humoristickými (*Krásné zoubky* r. 1873 v Palečkovi), fantastickými (*Fantastické povídky*, 1882) a ironickými povídkami uveřejňovanými v různých časopisech. Ale až novela *Duhový pták*, otištěná r. 1874 v Lumíru (zde i později vycházela většina Zeyerových děl dříve než knižně), upozornila kritiky na to, že do literatury vstupuje nový, originální autor. První větší prací byl historický román *Ondřej Černyšev* (1876), odehrávající se koncem 18. století na dvoře ruské carevny Kateřiny. V roce 1880 vyšel *Román o věrném přátelství Amise a Amila*. Látku k němu objevil ve starofrancouzském eposu ze 12. století. Zeyer v něm podal idealistický obraz gotického světa rytířství a rytířských ctností. Na příběhu přátelství dvou rytířů chtěl připomenout, že lidské vlastnosti, jako je čest, statečnost, smysl pro přátelství, víra v sílu lásky a ve spravedlnost, by měly být ideálem každého lidského života v kterékoliv době. Tímto románem začíná celá řada Zeyerových děl, ať už prozaických nebo veršovaných, zpracovávaných jako parafráze cizích děl nebo látek. Pro své tzv. obnovené obrazy hledal náměty v hlubokém dávnověku, v době nejstarších mýtů, bájí a pověstí nebo ve středověkých příbězích. Od osnovy cizích příběhů se příliš neodchyloval, ale dále je rozvíjel podle vlastního cítění a vlastních uměleckých záměrů. Tak vznikl např. čínský příběh marného blouznivého citu *Blaho v zahradě kvetoucích broskví* (1882), čínská legenda o bezmezné, ale nešťastné lásce *Zrada v domě Han* (1881) nebo japonský příběh o lásce nalezené na pokraji smrti v nejhlubší bídě *Gompači a Komurasaki* (1884). Většinu dalších příběhů shrnul do tří svazků *Obnovených obrazů*, které vyšly roku 1894. Milostná témata lidového a pohádkového původu nebo ze světových literatur volně zpracoval v cyklu *Z letopisů lásky* (1889-1892). Láska zde vždy prochází řadou zkoušek a utrpení. Nejznámější z nich je veršovaná povídka o snivé lásce zchudlého litevského šlechtice k české královně Anně Jagellonské *Olgard Gejštor* (1889). Podnětů z četby nebo zkušeností a zážitků z cest využíval Zeyer v prózách zasazených do italského, španělského, ruského nebo orientálního prostředí, např. *Dobrodružství Mandrány* (1877), *Báje Šošany* (1880), *Sestra Paskalina* (1887). To, co poznal z japonské a čínské kultury a nebylo použito k samostatnému zpracování, vložil do nádherné povídky *Večer u Idalie*.

Po letech intenzivní tvorby „obnovených obrazů“ veršem i prózou, ve chvíli těžké duševní krize, opustil Julius Zeyer bezčasí legend a obrátil se k současnosti románem *Jan Maria Plojhar* (1891). Román je výjimečný tím, že do něj začlenil mnoho autobiografických prvků i nejosobnějších názorů na politiku, umění, společenský život. Hlavní hrdina, Čech, básník, člověk s dokonale vyvinutým národním i mravním

cítěním, zklamáním malostí a přizemností lidí, kteří ho obklopují, i láskou, přijíždí do Itálie, aby vyléčil své zranění (které utrpěl, když hájil národní čest) i duši. Na italském venkově prožije ideální lásku, ale nachází i smrt.

Před zásadním ohrožením civilizace na Zemi varuje Zeyerova novela s ponurou atmosférou *Dům U tonoucí hvězdy* (1897). Jejím dějištěm je Paříž, hrdinou Slovák Rojko, kterého trápí vidina porobeného Slovenska i pocit provinění vůči dívce, která ho milovala. Děj vypráví český lékař, který pozná Rojka v nemocnici. Kvůli němu se stane návštěvníkem starého domu se znakem tonoucí hvězdy. Tam pozná osudy tří zrazených, opuštěných žen, tady dožívá svůj život i Rojko vytržený z rodiny i národa, ztrácející postupně všechny své dosavadní jistoty, svou víru, své sny. Lékař jim nemůže pomoci, nemůže je zachránit, může se jen dívat, jak plameny pohlcují dům U tonoucí hvězdy. Děj je protkán vzpomínkami postav a jejich rozsáhlými úvahami o filozofii, umění a víře.

Ve *Třech legendách o krucifixu* (1895) vzdal Zeyer hold člověku z různých dob, kultur a národů, který mocí své víry koná nebo okouší zázraky. První, pražská legenda *Inultus* (Nepomstěný), je zasazena do pobělohorských Čech. Španělská sochařka nachází v chudém neznámém básníku Inultovi model pro sochu ukřižovaného Krista. Krásného mladíka umučí, aby dosáhla co nejvěrnějšího výrazu utrpení v jeho tváři. Legenda slovenská *Samko Pták* vypráví o prostáčkovi, jenž překonává všechno pozemské utrpení důvěřivou vírou v posmrtné vykoupení. Třetí je legenda toledská *El Christo de la Luz*, vycházející z napětí mezi židovským a křesťanským náboženstvím. Vypráví o velikosti slitovné lásky, o odpuštění. *Dům U tonoucí hvězdy* a *Tři legendy o krucifixu* představují patrně největší vklad Julia Zeyera do vývoje moderní české epiky

Roku 1897 byla otištěna v časopise *Nový život básně v próze Zahrada mariánská* (knižně vyšla až r. 1903). Je to básnické ztvárnění života Ježíše od narození po vykoupení, snívá oslava jeho matky, apoteóza křesťanské oběti a lásky.

Jako osobní zpověď a vyznání působí veršovaná novela *Troje paměti Víta Choráze* (Lumír 1899, knižně 1905). Vznikly na samém sklonku Zeyerova života. Je to příběh touhy po čisté lásce, příběh cesty od lásky smyslné k lásce Boží. Ve třech obrazech zachycuje autor složitý životní přerod Víta Choráze, ctižádostivého umělce, který v Benátkách prožije vášnivý milostný vztah, ale protože nelze žít čistou láskou ve světě plném lži a zbabělosti, rozchází se s milovanou ženou navždy. Po návratu domů pro něj život i práce ztratily smysl, čeká jen na smrt. A přece se Choráz dokáže vzchopit, dokáže pohřbít svou touhu po lásce i svůj sen o slávě stavitele chrámu a

v jihočeské vesničce staví malý kostelík, který ho sblíží s venkovskými lidmi. V závěru básně na smrt nemocný hrdina bilancuje svůj život a objevuje štěstí v lásce k Bohu.

Zeyerova poezie je převážně epická. Lyrické verše, které psal málo, vyšly ve sbírce *Poesie* (1884) a *Nové básně* (posmrtně 1907). Cílem Zeyerových epických básní bylo ukázat velikost české minulosti. Chtěl, zklamán poměry panujícími ve společnosti, připomenout heroické tradice a slávu Čech a tím posilovat národní hrdost a sebevědomí. Zároveň chtěl vyjádřit své pojetí cti, spravedlnosti a poslání lidského života. Tak vznikl, inspirován Hájkovou Kronikou českou a Rukopisy, cyklus epických básní *Vyšehrad* (knižně 1880). Má pět částí: *Libuše*, *Zelený vítěz*, *Vlasta*, *Ctirad* a *Lumír*. Jsou psány blankversem čili pětistopým jambem. Cyklus *Vyšehrad* tematicky doplňuje báseň *Čechův příchod* (1886) líčením příchodu Čechů na Říp. Zeyerovo ztvárnění českých pověstí odpovídá jeho romantické představě o nejstarším období našich dějin.

Podkladem řady Zeyerových básní se staly i cizí mýty. Tak staroruskou látku z Nestorova rukopisu použil ve *Zpěvu o pomstě za Igora* (1882), irské legendy o sv. Patrikovi zpracoval v básni *Ossianův návrat* (1885), další irskou legendu o světcí putujícím do ráje v *Kronice o sv. Brandanu* (1886). Starofrancouzské národní zpěvy z 11. až 13. století, tzv. chansons de geste – písně o činech, oslavujících hrdinské skutky rytířů kolem Karla Velikého, „obnovil“ v *Karolinské epopeji* (1896). Tuto rozsáhlou epickou skladbu tvoří čtyři díly: *Pohádka o Karlu Velikém*, *Román o čtyřech synech Ajmonových*, *Píseň o Rolandu* a *Píseň o korunovaci krále Levisa*. Zeyer staré texty aktualizuje, aby mohl vyslovit svůj soud o současnosti.

Vedle prózy a poezie psal Zeyer i divadelní hry, které mají většinou charakter knižních básnických dramát. Jsou inspirovány náměty starých renesančních a orientálních povídek, později českými bájemi a pověstmi. Postrádají větší dramatičnost, ale přenášejí diváka do světa čistých citů a vášní, ukazují na sílu charakterů dávných hrdinů. Z českého dávnověku čerpají dramata *Libušin hněv* (1886), *Šárka* (1887, ta se později stala předlohou pro operu Leoše Janáčka) a osobité ztvárnění pověsti o českém knížeti Neklanovi a jeho boji s Vlastislavem, vůdcem Lučanů, *Neklan* (1893). Tragedie *Legenda z Erinu* (1886) má svůj základ v staroirské báji, čínský námět má drama *Bratři* (1894) a biblická látka se stala podkladem milostné hry *Sulamit* (1885). Tragedie ze španělského středověku má název *Doña Sanča* (1889). Většina Zeyerových her měla svou premiéru v Národním divadle, ale větší úspěch zaznamenala jen *Stará historie* (1883), využívající postupů commedie dell'arte a dodnes se objevující na českém jevišti. Nejznámější a nejkrásnější je pohádková hra *Radúz a Mahulena* (1896). Na

motivy slovenské pohádky vznikla hra o lásce schopné překonat nenávist a smrt. V Národním divadle měla premiéru roku 1898 a v roce 1971 byla zfilmována. Scénickou hudbu k ní napsal Josef Suk.

Zeyerova rozsáhlá tvorba zabírá v sebraných spisech 34 svazky. Vyrůstala z bytostné potřeby autora vymanit se ze světa, který ho obklopoval, ze světa, který neměl smysl pro vyšší ideály a city. Byla neustálou romantickou konfrontací básníkovy snu o velikosti s malostí doby. Proto se uchýloval k vysněným světům mýtů a bájí, proto se inspiroval evropskou i národní historií, mytologií a orientálními kulturami. Chtěl pro své čtenáře stvořit nový svět, svět ušlechtilý, krásný a dobrý.